

סימן מג:

הצעה לתיקון הנולדים מתרומת ביצית של אישה גויה*

- א. רקע רפואי
- ב. דיון הלכתי
- ג. הצעה לפתרון עתידי
- ד. גיור במשפחה שאינה שומרת תורה ומצוות
- ה. הצורך בקבלת מצוות בגיל בר/בת מצווה
- ו. נישואי גיורת לכוהן
- ז. הצורך לא לחשוף את העובדה שאותו ולד נולד מתרומת ביצית
- ח. סיכום

כ"ח בשבט תשע"ט

לכבוד נשיא בית הדין הגדול הרב הראשי לישראל הגאון הרב דוד לאו שליט"א ושאר דיני בית הדין הגדול.
לבקשתכם, מצורפת בזה הצעתנו לתיקון הנולדים מתרומת ביצית לאישה גויה.

א. רקע רפואי

הפריה חוץ גופית (IVF) היא תהליך שקיים בעולם למעלה מארבעים שנה. היכולת הטכנולוגית לביצוע הפריה חוץ גופית העלתה את האפשרות לבצע שילובים שונים ולהפריד בין בעלת הביצית לבין בעלת הרחם.

ואכן, הרופאים מציעים כיום לאישה שאין לה אפשרות להרות מהביציות שלה, לקבל תרומת ביצית מאישה אחרת, להפרות את אותה ביצית בזרע של בעלה, ולאחר מכן להחזיר את הביצית המופרית לתוך הרחם שלה, להלן – תרומת ביצית. כמו כן, אישה שאין לה רחם או שרחמה אינו יכול להחזיק היריון או שהיריון מסכן את חייה, יכולה להפרות את ביציותיה בזרע בעלה, ולאחר מכן להשתיל את הביצית המופרית ברחם של אישה אחרת שתעבור במקומה את ההיריון, להלן – אם פונדקאית.

במשך שנים רבות, האפשרות החוקית לקבל תרומת ביצית כאן בארץ הייתה מצומצמת מאוד (רק מנשים שעוברות טיפולי פוריות ומעוניינות לתרום את הביציות המיותרות שלהן). בעקבות כך ובעקבות פרשיות של שימוש בביציות של נשים שלא כדין, נשים רבות נאלצו לנסוע לחו"ל לקבל תרומת ביצית. גם קבלת החוק (שנת תש"ע, 2010) שמאפשר לקבל

* נכתב בשיתוף הרב ידידיה לביא והרב דוב פופר, שניהם רבנים יועצים ופוסקים במכון פוע"ה. כפי שהובא לעיל, סימנים טו-יז, יט, נטייתי האישיה היא לראות ביולדת את האם ההלכתית לכל דבר, וכפועל יוצא מכך, להחשיב את הנולדים לאישה יהודייה מתרומת ביצית של גויה כיהודים לכל דבר ועניין. אף על פי כן, מכיוון שיש פוסקים לא מעטים שאינם חושבים כך, יש למצוא את הדרך כדי להכשיר את הנולדים מתרומת ביצית גויה אף לשיטת פוסקים אלו.

תרומת ביצית בארץ על ידי תורמת יהודייה פנויה, לא הועילה הרבה, מכיוון שההיצע בארץ הוא מצומצם מול הביקוש הנרחב. עם התאחרות גיל הנישואין ההזדקקות לתרומת ביצית הלכה והתרחבה, וההערכה היא שכיום נולדים כל שנה כאלף ילדים מתרומת ביצית שהגיעה מחו"ל¹.

ב. דיון הלכתי

כמעט מהרגע בו התחילה אפשרות זו להיות מעשית, התעורר דיון הלכתי נרחב בשאלה מי נחשבת לאימו של הוולד – בעלת הביצית או האם היולדת, ותשובות שונות נכתבו בעניין...²

למעשה, כיוון שהיה מדובר בצורך גדול מאוד של כמיהה לפרי בטן, בפועל מרבית הנזקקים לדבר הסתמכו על הפוסקים שהכריעו שהיולדת היא האם ההלכתית לכל דבר. כך שלמעשה יש כיום אלפי ילדים בארץ שנולדו מתרומת ביצית של אישה גויה, וזאת על פי היתר הלכתי וקבלת פסק הלכה שהילד שלהם יהודי לכל דבר. מרביתם המוחלט של אותם ילדים לא עברו כלל גיור, לא רשמי ולא שאינו רשמי, ואף לא גיור לחומרא, זאת בהתבסס על פסק ההלכה של הראש"ל³ "צ הגר"מ אליהו זצ"ל³, שהורה שלא לגייר את הנולדים מתרומת ביצית, אפילו לחומרא, מחשש של הוצאת לעז על אלפי הילדים שנולדו מתרומת ביצית.

ג. הצעה לפתרון עתידי

מתוך אחריות לכלל ישראל מחד, ומאידיך מתוך הבנת העובדה שהצורך בתרומת ביצית אצל נשים רבות כדי להפוך לאימא לא פחת ואף התגבר, והדברים ייעשו בין לאחר קבלת היתר הלכתי, ובין (לצערנו) בלי קבלת היתר כזה, אנו מנסים לגבש הצעות לפתרון כולל לנושא. בבסיס ההצעה המפורטת להלן מונח העיקרון שאף אם אין ביכולתנו למצוא פתרון לכל הבעיות, הרי שמוטב להסדיר פתרון לרובן המכריע של השאלות העומדות לפנינו. כמו כן, ההצעה מבוססת על כך שלמעשה, מכיוון שיש מחלוקת הפוסקים בעניין, וכל אחד מהצדדים הביא ראיות לשיטתו, נכון להיום לא קיימת דרך להכריע באופן ברור במחלוקת. יש לציין שבעניין זה התייעצנו גם עם מורנו ורבנו הגר"נ גולדברג שליט"א, וחלק מדברינו להלן מבוססים על דבריו.

הצעתנו היא שכל מי שנולד מתרומת ביצית יעבור תהליך של גיור מספק. אולם כיוון שמדובר בגיור מספק, יש להקל בהליך גיור זה בשונה מגיור שנעשה מעיקר הדין.

1. הערכה זו מבוססת משיחות שניהלנו עם סוכנויות לתרומת ביצית. על פי נתוני מכון גרטנר שאוסף את כל הנתונים על טיפולי פוריות שנעשים על ידי יחידות רפואיות ישראליות, בשנת 2017 בוצעו 1902 מחזורי טיפול של תרומת ביצית. בהתחשב בכך שאחוז ההצלחה למחזור טיפולים של תרומת ביצית נע בין 40%–50%, ושכנראה יש גם טיפולים בחו"ל שאינם מדווחים, ובחלק ממחזורי הטיפול המוצלחים נולדים תאומים, מדובר במספר דומה.

2. על מנת שלא לכפול את הדברים, הושמטו כאן הדעות השונות. בעניין זה ראה לעיל בהרחבה, סימנים טו-יט, מב.

3. מכתבו בעניין הובא בשו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמוד 300–301, ובספר פוע"ה כרך שני, עמ' 392.

להלן נבאר את השאלות העומדות בפנינו בנידון זה, ואת הפתרונות המעשיים שנראה לנו שיש לעשות במקרים אלו.

החלטה לבצע הליך של גיור מעמידה בפנינו ארבע בעיות עיקריות⁴:

- א. גיור ילד שנולד למשפחה שאינה שומרת תורה ומצוות.
- ב. הצורך בקבלת מצוות בגיל בר/בת מצווה.
- ג. נישואי כוהן עם בת שנולדה מתרומת ביצית ועברה גיור זה.
- ד. ברובם של המקרים, בני הזוג לא רוצים לחשוף את העובדה שמדובר בתרומת ביצית⁵. הליך של גיור שיחשוף עובדה זו, גם אם הוא נעשה רק לחומרא, עלול לגרום לזוגות רבים שלא להזדקק להליך גיור כלל.

ד. גיור במשפחה שאינה שומרת תורה ומצוות

למעשה, נראה שבמקרים אלו בהם הגיור נעשה מספק, ניתן להקל ולגייר אף ילדים אלו מהטעמים הבאים:

1. יש לסמוך במקרים ייחודיים אלו על השיטות המקלות, שסוברות שמותר לגייר קטנים גם אם הם גדלים במשפחות שאינן שומרות תורה ומצוות, משום שגם אם לא ישמרו תורה ומצוות, עדיין הדבר נחשב לזכות עבורם⁶.
2. בנוסף לכך, במקרים אלו, גם ללא גיור, אותו קטן מחויב בקיום מצוות, שהרי גם ספק יהודי חייב במצוות, וממילא גיורו מספק אינו חוב עבורו, אלא רק זכות⁷.
3. כמו כן, יש לצרף את שיטתו של הגר"ש דיכובסקי שליט"א⁸, שכתב שגם אם בעלת הביצית היא הקובעת את הייחוס, הרי עצם ההיריון בתוך רחם של אישה יהודייה מהווה "כעין" תהליך גיור. כך שיייתכן לומר שילד זה כבר עבר בעצם תהליך של גיור, ורק לחומרא יש לגיירו שוב. על כן, יש להקל ולגייר אף את הנולדים במשפחה שאינה שומרת תורה ומצוות.

ה. הצורך בקבלת מצוות בגיל בר/בת מצווה

הגר"ז⁹ גולדברג שליט"א הורה לנו באופן מפורש, שבמקרים אלו יש ללכת אחרי הפוסקים⁹ הסוברים שעניין המחאה הוא עניין שלילי ולא חיובי. כלומר אין צורך בקבלת מצוות בגיל

4. יש גם לדון בכן שנולד מתרומת ביצית לאביו הכוהן, לעניין לשאת כפיים ולעלות לתורה ראשון, וכן שאר דיני כהונה, וכן לעניין ירושה ועוד, אך לא נעסוק בשאלות אלו במסגרת הנוכחית. כמו כן, כשמדובר רק בכהנים הנוזקים לתרומת ביצית, אפשר לפתור את הבעיה בהוראה פרטנית שהללו ישתמשו אך ורק בתרומת ביצית מיהודייה (כאמור, הוראה כזו לכלל הציבור אינה מעשית עקב המחסור בתרומת יהודיות, אך כשמדובר בקבוצה קטנה, הדבר אפשרי).

5. לעומת ילד שנולד בפונדקאות, שקשה יותר להסתיר עובדה זו.

6. שו"ת בית יצחק (אבן העזר חלק א סימן כט), שו"ת אחיעזר (חלק ג סימן כח), הרב צבי הירש קאלישר (דבריו הובאו בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר חלק א יורה דעה סימן רכט), שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן כו אות ג, וכן בדברות משה שבת סימן סד הערה יא), שו"ת חבלים בנעימים (חלק ג יורה דעה סימן ל).

7. עיין שו"ת מלמד להועיל (יורה דעה סימן פז ד"ה אך נראה לי).

8. שו"ת לב שומע לשלמה (חלק ב סימן מג), ובשו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין גנטיקה (עמ' 515).

9. לדבריו, הצורך בקבלת מצוות באופן חיובי בגיל בר/בת מצווה מופיע רק במקום אחד בתוספות, והוא דעת מיעוט.

בר/בת מצווה, אלא רק שאותו גר שהתגייר בקטנותו לא ימחה כשיגדל, ואם לא מחה, גם אם הדבר נעשה מחמת חוסר ידיעה, אין לחשוש יותר.

ו. נישואי גירות לכוהן

נראה שבעניין זה יש להורות למעשה שאין לאסור לכוהן לשאת בת שנולדה בהליך זה, על אף שעברה הליך גיור מספק, מהטעמים הבאים:

1. איסור גירות לכוהן, לדעת הראב"ד (הלכות איסורי ביאה פרק יח הלכה ג), הוא איסור מדברי קבלה ולא איסור תורה, ויש שהעלו שאף בשיטת הרמב"ם ייתכן לומר שהאיסור הוא מדרבנן ולא מדאורייתא¹⁰. על כן, כיוון שמדובר בנידון דידן בגיור לחומרא או מספק, יש להקל בספק גירות זו לכוהן (ובצירוף הספקות והטעמים הבאים).
2. יש לצרף את השיטות הסוברות שהכוהנים בימינו הם כוהני חזקה ולא כוהנים מיוחדים, ומצאנו בפוסקים שמקלים בכוהנים אלו בספקות איסורי כהונה¹¹.
3. לכל הנ"ל נראה שיש לצרף את שיטתו של הגר"ש דיכובסקי שליט"א שהובאה לעיל, שגם אם בעלת הביצית היא הקובעת את הייחוס, הרי עצם ההיריון בתוך רחם של אישה יהודייה מהווה "כעין" תהליך גיור. ממילא, יש כאן ספק ספיקא: ספק אם הולכים אחרי היולדת, ובת זו אינה אסורה לכוהן, או שהולכים אחרי בעלת הביצית, אך הילד נולד כיהודי, ואין איסור לכהונה¹². אמנם עדיין יש לדון שגם הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה אסורה לכהונה לכתחילה, אך הדין שם הוא שאם נישאת, לא תצא.
4. לרווחא דמילתא, יש להציע לכל אישה בהיריון מתרומת ביצית מתורמת גויה לטבול במקווה במהלך היריונה לשם גירות העובר¹³.

ז. הצורך לא לחשוף את העובדה שאותו ולד נולד מתרומת ביצית

בשל מורכבותו של נושא זה חשבנו שיש להציע את ההצעה הבא:

10. שו"ת היכל יצחק (סימנים יז-יח). ראה גם שו"ת יביע אומר (חלק ב אבן העזר סימן ג וחלק ז אבן העזר סימן יא), שהביא אחרונים נוספים שהעלו את האפשרות לבאר בדברי הרמב"ם שאיסורה של גירות לכוהן אינה אלא רק מדרבנן. כמו כן, גם לסוברים שהולכים אחרי בעלת הביצית, מכל מקום על פי דברי הגר"ש דיכובסקי שהובאו לעיל, ניתן לומר שבת זו היא בכלל הורתה שלא בקדושה, אך לידתה בקדושה, ואם כן, איסורה לכוהן הוא רק מדרבנן, עיין שו"ת חתם סופר (אבן העזר חלק א סימן יד). כמו כן יש סוברים שכשם שספק ממזר אינו אסור מדאורייתא, גם ספק איסורי כהונה אינו אסור אלא רק מדרבנן, עיין ביאור הגר"א (אבן העזר סימן ז ס"ק סח) ופלתי (סימן קי ס"ק ל). ועיין עוד שו"ת נודע ביהודה (מהדורה קמא אבן העזר סימן ו), שחלק על דבריהם וכתב שגם ספק איסורי כהונה לחומרא מדאורייתא.
11. שו"ת מהרשד"ם (אבן העזר סימן רלה). ראה גם באר היטב (אבן העזר סימן ו ס"ק א) ופתחי תשובה (אבן העזר סימן ז ס"ק ב). אמנם ראה לעיל, סימן לז, שהגר"ד ליאור לא הסכים לצרף סברה זו אף לסניף להקל.
12. עיין שו"ת יביע אומר (חלק ז אבן העזר סימן ט).
13. אמנם ראה בסימן הקודם, שיש מחלוקת בין האחרונים האם טבילה של האם לצורך גיור העובר מבלי שהיא מתגיירת בעצמה מועילה, אך מכיוון שמדובר רק בצירוף נוסף על הטעמים האחרים שנכתבו כאן להקל, יש לסמוך על כך. כמו כן, מכיוון שמדובר רק בצירוף, יש לסמוך על פסיקת השולחן ערוך (יורה דעה סימן רסח סעיף ב), שבדיעבד מועילה טבילה לצורך גרות גם שלא בפני שלושה.

1. יש להקים הרכב מיוחד לגיור לנולדים מתרומת ביצית (ופונדקאות). הרכב זה יבצע רישומים פנימיים משלו, אולם רישומים אלו לא יהיו חשופים באופן אוטומטי לרשמי הנישואין ולגורמים אחרים בעתיד.
2. בית הדין המיוחד שידון במקרים אלו, ייתן פסק דין המורה כי ילד זה כשר לבוא בקהל, אולם לא יפרט בפסק הדין את ההליך שעבר הילד. פרטים אלו יירשמו בפרוטוקול הדיון בלבד, מסמך שאינו נגיש לגורמים אחרים, למעט בית הדין עצמו.
3. אחריותו של בית הדין הינה כפולה – הן להחלטה העקרונית כי ילד זה יכול לעבור הליך גיור מספק, והן לביצוע המעשי של הליך הגיור, דהיינו מילה וטבילה.
4. בית דין זה יקבל את כל האישורים החוקיים לביצוע הליך זה, כך שתוקף גיורים אלו יהיה הן על פי ההלכה והן על פי החוק.

ח. סיכום

ההצעה להסדיר את מעמדם של הנולדים מהליך תרומת ביצית כוללת הקמת הרכב בית דין מיוחד שיבצע הליך גיור מספק לכל מי שנולד מתרומת ביצית של גויה. גיור זה נעשה מספק, ועל כן יש לגייר גם ילדים הגדלים במשפחות שאינן שומרות תורה ומצוות. במקרים אלו אין צורך בקבלת מצוות על ידי אמירה מפורשת בגיל בר/בת מצווה, ודי בכך שהקטין שעבר גיור לא ימחה בהליך שעבר. אין למנוע מכוהן לשאת בת שעברה הליך זה¹⁴. רישום התהליך יהיה ברישום פנימי ומסודר של בית הדין, אך ללא נגישות לשום גורם אחר.

יש לחזור ולהדגיש שכל עוד אין פתרון לבעיה, ממשיכים להיוולד כל חודש עשרות רבות של תינוקות מתרומת ביצית מחו"ל, ללא גיור וללא רישום. לפעמים דבר כזה מתגלה באופן אקראי בדיון בבית הדין, אבל בוודאי שצריך להינתן פתרון ממלכתי כולל.

ההצעה שהובאה אמנם אינה פותרת את הבעיה של מי שעשה בעבר תרומת ביצית לאחר קבלת היתר מרבתי ותוך הבטחה שהילד יהודי לכל דבר, כיוון שאין זה מעשי לחקור ולבדוק את כל הילדים מהיכן הם נולדו, וגם בלתי אפשרי מציאותית. אולם בעניין זה ייתכן וניתן לומר שמי שעשה זאת עד עכשיו, יש לו על מה לסמוך, וכל הנידון צריך להיות מכאן ואילך.

14. אין צורך להוציא היתר מפורש בעניין, אלא די לתת היתר כללי לבוא בקהל.